

Державна архівна служба України
Український науково-дослідний інститут архівної справи та
документознавства

СТРАТЕГІЧНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ СПРАВИ
УКРАЇНИ НА СЕРЕДНЬОСТРОКОВУ ПЕРСПЕКТИВУ
(2019–2023 рр.)

СХВАЛЕНО

Протокол засідання

Нормативно-методичної
комісії Укрдержархіву

від 18 квітня 2019 р.

№ 03

Київ

2019

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	3
Словник застосованих термінів	4
1 Загальні положення: нормативно-правова база, мета, завдання, Стратегічної програми розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу	8
2 Основні підсумки розбудови архівної справи в Україні, ключові проблеми її розвитку, що потребують розв'язання	17
3 Мета, основні завдання, керівні принципи, базові цінності розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу	23
4 Основні напрями розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу	27
5 Шляхи реалізації основних засад Стратегічної програми розвитку архівної справи України	42
6 Загальна модель розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу	44
7 Очікувані результати від реалізації Стратегічної програми розвитку архівної справи України	50
8 Схема моніторингу впровадження та оцінювання індикаторів результативності Стратегічної програми розвитку архівної справи України	51

Перелік умовних скорочень

МРА – Міжнародна рада архівів

НДІ мікрографії – Науково-дослідний, проектно-конструкторський та технологічний інститут мікрографії

НАФ – Національний архівний фонд

СФД – страховий фонд документації

Укрдержархів – Державна архівна служба України

УНДІАСД – Український науково-дослідний інститут архівної справи і документознавства

Словник застосованих термінів

адаптація міжнародних норм і стандартів – процес приведення у відповідність із економіко-правовим середовищем і ринковими відносинами в Україні норм і стандартів, які застосовуються у міжнародній практиці;

архівна справа – галузь життєдіяльності суспільства, яка охоплює наукові, організаційні, правові, технологічні, економічні та інші питання діяльності юридичних і фізичних осіб, пов'язані з нагромадженням, обліком, зберіганням архівних документів і використанням інформації, що в них міститься;

архівна установа, архів, архівний підрозділ, архівний відділ – установа чи структурний підрозділ, що забезпечує облік і зберігання архівних документів, використання відомостей, що в них містяться, та формування Національного архівного фонду і/або здійснює управління, науково-дослідну та інформаційну діяльність у сфері архівної справи і діловодства;

базові цінності – специфічне визначення суспільством об'єктів та явищ навколишнього світу, які мають фундаментальне значення для людини і суспільства;

верховенство права – положення про необхідність дотримання верховенства закону, права, яке є однією з найважливіших характеристик правової держави поряд з поділом влади та зв'язком держави і громадян взаємними правами та обов'язками;

державна влада – політико-правовий інструмент забезпечення функціонування держави та реалізації її місії через систему повноважень і механізмів, що застосовуються від імені держави спеціально утвореними органами державної влади для захисту та реалізації спільного інтересу, забезпечення загальних і локальних потреб, реалізації функцій регулювання та вирішення конфліктів у суспільстві;

державне управління – діяльність держави (органів державної влади), спрямована на створення умов для якнайповнішої реалізації функцій

держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами;

діловодство – сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організацію роботи зі службовими документами;

документ Національного архівного фонду – архівний документ, культурна цінність якого визнана відповідною експертизою та який підлягає державному обліку і зберіганню;

європейські стандарти – поширені в Європейському Союзі норми і правила виробництва і торгівлі, еталони суспільної поведінки, управлінської чи політичної діяльності; для сфери державного управління європейські стандарти – це зразки кращої управлінської практики, визначені шляхом узагальнення досвіду європейського врядування;

експертиза цінності документів – всебічне вивчення документів з метою внесення їх до Національного архівного фонду або вилучення з нього, проведення грошової оцінки документів Національного архівного фонду, віднесення їх до унікальних і встановлення строків зберігання документів, що не підлягають внесенню до Національного архівного фонду;

зберігання архівних документів – забезпечення збереженості архівних документів і раціональної розміщеності їх в архівосховищі;

інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян і суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки;

інформаційне суспільство – концепція постіндустріального суспільства, нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація та знання;

інформаційний продукт (продукція) – 1) матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій; 2) документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів; 3) документована інформація, підготовлена відповідно до потреб користувачів і представлена у вигляді товару; 4) інформаційні ресурси всіх видів, програмні продукти, бази і банки даних та інша інформація, представлена у вигляді товару;

інформаційний ресурс – 1) сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо); 2) сукупність інформації та даних в інформаційних системах – бібліотеках, архівах, банках даних тощо; 3) окрема документована інформація та сукупність документованої інформації у складі інформаційних систем (базах і банках даних, бібліотеках, архівах тощо); 4) організована за єдиною технологією сукупність інформаційних продуктів, у тому числі бази даних;

інформаційні послуги – здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності щодо доведення інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб;

Національний архівний фонд – сукупність архівних документів, що відображають історію духовного і матеріального життя Українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації;

Національний архівний фонд України є складовою частиною вітчизняної і світової культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства, перебуває під охороною держави і призначений для задоволення інформаційних потреб суспільства і держави, реалізації прав та законних інтересів кожної людини;

планування – загальна функція управління, сутність якої полягає у визначенні цілей діяльності та шляхів їх досягнення, його підфункціями є прогнозування, моделювання і програмування;

програма (грец. *programma* – оголошення, розпорядження) – затверджений в установленому порядку комплекс взаємоузгоджених за термінами, ресурсами та виконавцями заходів, спрямованих на розв’язання певної проблеми (комплексу проблем);

стратегія (грец. *στρατηγία* – мистецтво полководця) – підхід до розв’язання критично важливих і складних (стратегічних) проблем; модель програмування діяльності для досягнення встановлених цілей. Стратегія обов’язково визначає пріоритети (першочергові для реалізації напрями, цілі, проблеми), які дають корисну основу для розподілу обмежених ресурсів;

формування НАФ – комплекс пов’язаних між собою законодавчих, організаційних, теоретичних, науково-методичних і практичних заходів, спрямованих на систематичне поповнення НАФ документами, що мають культурну цінність, та вилучення з нього документів, що втратили таку цінність;

цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір.

1. Загальні положення: нормативно-правова база, мета, завдання, Стратегічної програми розвитку архівної справи в Україні на середньострокову перспективу

На початку XXI ст. розвиток архівної справи України відбувається під впливом широкомасштабних трансформацій культурного простору інформаційного суспільства, інформатизації більшості сфер людського життя та діяльності. Глобальні цивілізаційні процеси, стрімкий інформаційно-технологічний прогрес, інноваційність, що стала визначальною характеристикою сучасних соціально-економічних, науково-технічних, виробничих, культурних, освітніх процесів, істотно підвищили роль інформаційних ресурсів, у тому числі архівних, та їх актуалізацію.

Як наголошується у документах Міжнародної ради архівів (далі – МРА), архіви в інформаційному мережевому суспільстві є однією з ключових структур системи соціальних комунікацій, забезпечують ефективність державного управління, відкритість і прозорість функціонування владних інститутів, створюють умови для удоступнення громадян до суспільно значущої інформації. Документальні ресурси українських архівів за обсягами концентрації, місткістю та унікальністю багатоаспектного інформаційного потенціалу – один із базових сегментів системи державних і світових інформаційних ресурсів. Нині діяльність архівів детермінована низкою складних і пов'язаних між собою проблем сучасного розвитку Української держави. Насамперед, надзвичайно гостро внаслідок системної кризи світової безпеки та російської гібридної агресії проти України постають проблеми формування реалістичної стратегії національної безпеки та оборони у різних вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному та інформаційному. Йдеться також про євроінтеграційний процес, що став після підписання Україною Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом (ЄС) імперативом зовнішньої й внутрішньої її політики. Впровадження європейської моделі суспільного розвитку охоплює весь спектр присутності України в європейській підсистемі міжнародних відносин, включаючи

соціально-економічну інтеграцію, фінансово-бізнесову кооперацію, формування спільного простору безпеки, налагодження різноманітної співпраці у цифровій сфері, гуманітарну, наукову та культурну взаємодію. Складовими та необхідними умовами цього процесу є імплементація профільних документів і проектів ЄС в українське національне законодавство, врахування й використання Україною відповідного досвіду європейських країн, розвиток електронного урядування як одного з ключових інструментів підвищення ефективності державного управління, послідовне утвердження і широке впровадження у суспільне життя демократичних процедур, толерантності, професійності тощо. На підкреслення заслуговує ще один важливий чинник. Прикметною ознакою нинішньої духовно-інтелектуальної ситуації в українському суспільстві є зміни в його потребах щодо ретроспективної документної інформації, зумовлені зняттям ідеологічних заборон з тематики наукових досліджень, переосмисленням усталених наукових пріоритетів, поширенням нових ідей, методів, ідеалів науковості, моральних імперативів у професійній сфері. Динамічно зростає суспільний інтерес до надбань національної історії та культури, інтенсивно заповнюються «білі плями» в українській гуманітаристиці, долаються догми та стереотипи пояснювати/описувати минуле крізь його людський вимір, нав'язані тоталітарним режимом. Істотні зміни в ієрархії культурних і соціально-психологічних цінностей відкрили шлях до застосування новітніх напрямів історичного пізнання – історії пам'яті, культурної та інтелектуальної історій, історії ментальностей, гендерної історії, «мікроісторії». Нагальним стає осягнення сучасної історії України (тобто, умовно кажучи, історії після 1991 р.) як нової галуззі вітчизняної історіографії. Її суспільна вагомість підтверджується самим фактом існування держави, а право на наукову легітимність – подальшими дослідженнями, підкріпленими відповідною джерельною базою.

Вирішення зазначених проблем суттєво залежить від використання потужного наукового потенціалу архівної спадщини України –

Національного архівного фонду (НАФ), повноцінного доступу до його інформаційних ресурсів і, відповідно окреслює низку пріоритетних завдань перед архівними установами України. Високі вимоги до діяльності архівних установ, зумовлені реаліями інформаційного суспільства, сучасними вимірами державотворення в Україні, запитом українського суспільства на формування його національної ідентичності та історичної пам'яті актуалізують проведення послідовного реформування архівної справи України. Отже, на часі – впровадження в архівній справі України науково-обґрунтованої програми її інноваційного розвитку з чітко визначеними метою, напрямками, механізмами реалізації, розробленої на теоретичних основах державного управління і стратегічного планування та з урахуванням найперспективніших трендів інформаційних технологій.

Стратегічну програму розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу (далі – Програма) розроблено відповідно до нормативно-правових актів міжнародного права, нормативно-правових актів законодавства України, нормативних документів з архівної справи, міжнародних, національних і галузевих стандартів, нормативних документів з питань діловодства та архівної справи, підготовлених фахівцями Укрдержархіву спільно з співробітниками УНДІАСД і працівниками архівних установ.

Комплекс нормативних актів міжнародного права включає документи ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу, зокрема:

Документи ООН: Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй (2000);

Документи ЮНЕСКО: Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (Гаазька конвенція 1954 р., Convention for the protection of cultural property in the event of armed conflict), Рекомендація про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному вивезенню, ввезенню та передачі права власності на культурні цінності (1964 р., Recommendation on the means of prohibiting and preventing the illicit export,

import and transfer of ownership of cultural property), Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (1970 р., Convention on the means of prohibiting and preventing the illicit import, export and transfer of ownership of cultural property), Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 р., Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage), Рекомендація про охорону рухомих культурних цінностей (1978 р., Recommendation for the protection of movable cultural property), Рекомендація про охорону і збереження рухомих зображень (1980 р., Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images), Хартія про збереження цифрової спадщини (2003 р., Charter on the Preservation of Digital Heritage), Ванкуверська декларація «Пам'ять світу в цифрову епоху: оцифрування і збереження» (2012 р. «Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation»), Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» (2010 р., Information for All Programme);

Документи Ради Європи: Конвенція про спільне кіновиробництво (Convention on Cinematographic Co-Production, 1992), Європейська конвенція про захист аудіовізуальної спадщини (2001 р., вступила в силу 2008 р., European Convention for the Protection of the Audiovisual Heritage), додаток до неї – Протокол про захист телевізійної продукції (2001 р., Protocol on the protection of television productions); Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства (2005).

Зазначені міжнародно-правові акти регулюють відносини щодо загальних культурних прав у системі основних прав і свобод людини, ключових напрямів культурної політики, охорони, використання, повернення та реституції культурних цінностей, забезпечення збереженості культурної спадщини, зокрема, і архівної спадщини, доступу до культурних надбань, широке співробітництво народів і держав у цих напрямках. Архівні документи та архіви визнано невід'ємною складовою національної та всесвітньої культурної спадщини, категоріями культурних цінностей достатньо широко

охоплено їх типо-видову структуру. У міжнародно-правових актах наголошується про надзвичайно важливу роль архівів у розвитку базових сфер життєдіяльності суспільства, формуванні індивідуальної та колективної пам'яті людства, зміцненні демократії, акцентовано увагу міжнародної спільноти на пошуку шляхів вдосконалення політики щодо охорони, збереження архівної спадщини та всебічного удоступнення громадян до її надбань як загальнолюдських проблем великої суспільної ваги. Також визначено місце архівної сфери в сучасному інформаційному суспільстві, магістральні напрями її розвитку (Стратегія ЮНЕСКО щодо розвитку архівної справи та діловодства. Програма RAMP).

Документи Європейського Союзу: Цифровий порядок денний для Європи (2010, Digital Agenda for Europe); Програма ЄС «Горизонт 2020 – Рамкова програма з досліджень та інновацій»;

Комплекс нормативно-правових документів законодавства України містить:

Конституцію України;

– законодавчі акти України (закони, підзаконні акти, постанови, укази, розпорядження), дотичні до Програми:

– закони України: «Про авторське право і суміжні права» (1993, зі змінами), «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999, зі змінами), «Про державні цільові програми» (2004); «Про доступ до публічної інформації» (2011, зі змінами), «Про електронні довірчі послуги» (2017), «Про електронний цифровий підпис» (2003, зі змінами), «Про електронні документи та електронний документообіг» (2003, зі змінами), «Про інформацію» (1992, зі змінами), «Про культуру» (2010, зі змінами), «Про музеї та музейну справу» (1995, зі змінами), «Про культуру» (2010, зі змінами), «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1993, зі змінами), «Про Національну програму інформатизації» (1998, зі змінами), «Про обов'язковий примірник документів» (1999, зі змінами), «Про охорону культурної спадщини» (2000, зі змінами), «Про ратифікацію Угоди про

асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (2014), «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» (2000, зі змінами), «Про телебачення і радіомовлення» (1993, зі змінами);

– Укази Президента України: «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (2015), «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»;

– постанови Кабінету міністрів України: «Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» (1992), «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» (2002, зі змінами), «Про проведення експертизи цінності документів» (2007, зі змінами);

– розпорядження Кабінету міністрів України: «Деякі питання реформування державного управління України» (2016), «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» (2017), «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» (2017), «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (2018), «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013, зі змінами);

Накази Міністерства юстиції України: «Про затвердження Порядку підготовки галузевих переліків документів із зазначенням строків їх зберігання» (2018);

До групи стандартів, де встановлено: термінологічне визначення понять, загальні принципи, правила, вимоги, характеристики, що стосуються різних видів архівних документів, архівних процесів і технологій, або їх результатів, належать національні та галузеві стандарти, зокрема: ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення

понять» (2005), ДСТУ 4419:2005 «Інформація і документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення»; ГСТУ 55.003:2003 «Кінодокументи. Правила зберігання Національного архівного фонду. Технічні вимоги» (2003), ГСТУ 55.002:2002 «Фотодокументи. Правила зберігання національного архівного фонду Технічні вимоги» (2002), «Відеодокументи. Правила зберігання Національного архівного фонду. Технічні вимоги» (2014), ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів» (ISAD (G):1999, NEQ) (2005); ДСТУ 4447:2005 «Фонодокументи. Правила зберігання Національного архівного фонду. Технічні вимоги» (2006), ДСТУ 7361:2013 СОУ 01.140.20-22892594-002:2014 «Порядок створення страхового фонду документів Національного архівного фонду».

Нормативні документи з питань діловодства та архівної справи (правила, порядки, інструкції, положення, рекомендації): «Контроль наявності, стану і руху архівних документів та уточнення облікових документів у державних архівах України. Методичні рекомендації» (2010), «Методика віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних» (2016), «Методичні рекомендації щодо застосування ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів» (2008), «Перелік науково-технічних документів постійного строку зберігання» (2007), «Порядок державного обліку документів Національного архівного фонду», (2013), «Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання» (2014), «Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях» (2015), «Правила роботи архівних установ України» (2013), «Складення архівних описів. Методичні рекомендації» (2013).

Також використано розроблені співробітниками УНДІАСД проекти документів стратегічного характеру: «Концепція інформатизації архівної справи в Україні» та «Концепція розвитку архівної справи в Україні на середньострокову перспективу», «Програма розвитку галузевої науки на

2016–2020 рр.», «Пропозиції щодо переходу УНДІАСД до європейських практик і стандартів організації наукової діяльності».

Програма – документ стратегічного планування, підготовлений у межах цілепокладання за галузевим принципом на період 2019–2023 рр. Програма базується на забезпеченні національних інтересів і являє собою систему сучасних принципів, пріоритетів, взаємозв'язаних завдань, послідовних заходів та інструментів її реалізації у сфері архівної справи та діловодства, обґрунтованих на основі аналізу довгострокових пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку України, стану архівного середовища і фінансово-економічних можливостей держави, базових пріоритетів діяльності Укрдержархіву, дослідження світових тенденцій розвитку архівної сфери, інтелектуального доробку вітчизняної та зарубіжної архівістики. Її положення спрямовані на системне реформування архівної справи України, покликане сприяти успішній реалізації її функцій, пов'язаних із підвищенням ролі архівів у державотворчих процесах, розвитку інформаційного суспільства, якісному формуванні, забезпеченні збереженості й актуалізації національної архівної спадщини – НАФ. Йдеться про визначення правових, організаційних, економічних, фінансових, науково-технічних, наукових, методичних, гуманітарних засад регулювання розвитком архівної справи України.

Основними цілями Стратегічної програми розвитку архівної справи України є:

– мінімізація негативних викликів і загроз для розбудови архівної справи;

– створення умов для інноваційного розвитку архівної справи і, як наслідок, досягнення нової якості та світових стандартів її функціонування.

До основних завдань Програми віднесено: обґрунтування стратегічної мети, завдань, керівних принципів і базових цінностей розвитку архівної справи України, окреслення проблем, що його гальмують, визначення основних напрямів і шляхів для їх розв'язання на основі комплексних рішень

і заходів, всебічного використання інтелектуального потенціалу і практичного досвіду архівних установ України.

Реалізація Програми має забезпечуватися шляхом поетапного вирішення завдань і проведення заходів щодо її виконання, може уточнюватися відповідно до змін у зовнішньому середовищі та можливостей держави.

Інструменти практичної реалізації Програми: правове, організаційне, фінансове, технологічне, матеріально-технічне, інформаційне, наукове, методичне, кадрове забезпечення.

Після обговорення, доопрацювання та офіційного затвердження Програми її дія має поширюватися на суспільні відносини, що виникають у сфері архівної справи у процесі діяльності з організації, формування, обліку, забезпечення збереженості документів НАФ. доступу і використання архівної інформації, управління архівною справою й діловодством, яку здійснюють державні органи та інші уповноважені особи, в інтересах громадян, суспільства, держави у цій сфері, і на яку впливають норми низки галузей права України.

2. Основні підсумки розбудови архівної справи в Україні, ключові проблеми її розвитку, що потребують розв'язання

За роки незалежності України здійснено дієві заходи у площині системного реформування архівної справи держави, що позначилися на функціонуванні всіх її складових. Укрдержархівом забезпечується реалізація державної політики у сфері архівної справи та діловодства в її ключових напрямках, зокрема: збереження і примноження НАФ як невід'ємної складової української та світової культури, вітчизняної й світової культурної спадщини, загальнодержавних і світових інформаційних ресурсів; створення і функціонування державної системи страхового фонду документації (СФД); формування НАФ з урахуванням широкого розповсюдження нових видів документів і носіїв інформації, електронного документообігу; впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в архівну сферу, її інформатизації; підвищення якості та доступності послуг в архівній сфері.

Провідними фахівцями Укрдержархіву готуються вкрай важливі проекти нормативно-правових документів з питань архівної справи, діловодства і страхового фонду документації. У співпраці з науковцями УНДІАСД, Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії (НДІ мікрографії), співробітниками архівних установ України розроблено правила, порядки, інструкції, методичні рекомендації, в яких подано регламентацію архівних процесів щодо роботи з управлінськими, аудіовізуальними, електронними документами і науково-технічною документацією, роз'яснення методики їх виконання. Вагомим сегментом нормативної діяльності є науково-методичний супровід роботи з документами в установах, організаціях, на підприємствах, які перебувають у зоні комплектування архівних установ.

Для забезпечення реалізації державної політики у сфері архівної справи і діловодства сформовано мережу архівних установ. В її межах функціонують 2189 установ, у тому числі: 9 центральних державних архівів, 12 галузевих державних архівів, 24 державних архівів областей, Державний

архів м. Києва, 476 архівних структурних підрозділів райдержадміністрацій, 136 архівних структурних підрозділів міських рад, 1518 трудових архівів, науково-дослідні установи – УНДІАСД, НДІ мікрографії. Правовою базою діяльності архівів є законодавство про Національний архівний фонд та архівні установи, інші нормативно-правові акти законодавства України, міжнародні правові документи, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Щорічно до архівних установ на постійне зберігання надходить понад 500 тисяч одиниць документів з різними носіями інформації.

Станом на 01.01.2018 р. у державних архівах, архівних підрозділах державних наукових установ НАН України, архівних відділах райдержадміністрацій і міських рад зберігається 54 021 388 од. зб. управлінської документації, 951 927 од. зб. особового походження, 1 124 194 од. зб. науково-технічної документації, 81 703 од. зб. кінодокументів, 1 320 528 од. обл. фотодокументів, 45 043 од. зб. фонових документів, 3 712 од. зб. відеодокументів, що загалом становить 56 227 967 од. зб. та 1 320 528 од. обл. документів НАФ.

Джерелами формування НАФ є 36867 юридичних осіб.

Архівні установи активно співпрацюють з установами-джерелами формування НАФ, які знаходяться в зоні їх комплектування, здійснюють контроль за станом діловодства та організацією зберігання документів в архівних підрозділах установ. Архівними установами вжито заходи щодо поліпшення умов надійного зберігання НАФ, посилення охоронного і протипожежного режимів із метою запобігання несанкціонованому доступу до архівосховищ, втрати документів, зокрема забезпечення позавідомчої охорони, встановлення охоронної та пожежної сигналізації, систем пожежогасіння та відеоспостереження. В умовах розбудови громадянського суспільства істотно підвищилася значимість архівних установ, які виконують важливі функції не тільки щодо збереження документальної пам'яті українського народу, якісного формування і примноження архівних

інформаційних ресурсів, а й надають соціальні послуги громадянам, забезпечують фізичний та інтелектуальний доступ до НАФ і використання архівної інформації¹.

Втім, інтеграційні процеси, інформаційний розвиток українського суспільства, соціальна мобільність та інтенсивність інформаційних обмінів, обсяги концентрації інформації, масштаби розповсюдження електронного документообігу, аудіовізуальних, цифрових і оцифрованих документів, урізноманітнення інформаційних запитів найширших верств населення і невинне зростання його попиту на інтелектуальний доступ до архівних інформаційних ресурсів ставить перед архівною галуззю України низку проблемних питань – правового, організаційного, технологічного, теоретичного, методичного, кадрового розвитку.

Відсутність своєчасного реагування на виклики сьогодення породила низку проблем, вирішення яких унеможлиблюється через відсутність єдиної консолідованої державної політики у сфері архівної справи та діловодства.

До проблемних питань розвитку архівної справи України варто також віднести:

– подвійне підпорядкування місцевих державних архівних установ по вертикалі й горизонталі, яке ґрунтується на розмежуванні предметів і повноважень спільного відання Укрдержархіву і місцевих органів виконавчої влади, та зумовлює недосконалість елементів організаційно-структурного механізму державного управління у сфері архівної справи;

– наявність довготривалого фінансового і матеріального забезпечення розвитку архівної справи за залишковим принципом, неурегульованість взаємодії її складових під час вирішення спільних завдань, пов'язаних із забезпеченням гарантованої збереженості документів НАФ і користування ними;

¹Баранова Т. І. Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2017 році та пріоритети Укрдержархіву на 2018 рік // Архіви України. – 2018. – № 1. – С. 13–63.

– катастрофічний дефіцит приміщень, перевантаженість діючих архівосховищ в умовах постійного збільшення обсягів надходження до архівів документів НАФ, нагальна потреба в їх оснащенні охоронними системами, протипожежними засобами, сучасними системами вентиляції й кондиціювання повітря, новітніми технічними засобами для дезінсекції, дезінфекції документів;

– незадовільні темпи реставрації документів у державних архівах через наявність застарілого обладнання реставраційних лабораторій;

– незадовільний стан матеріально-технічної бази більшості архівних установ, який гальмує процеси своєчасного приймання-передавання електронних, аудіовізуальних документів від юридичних осіб – джерел формування НАФ;

– розмаїтість і неузгодженість чинних підходів, принципів, методів, методик, відсутність індикаторів щодо здійснення інформатизації в архівній справі;

– відсутність єдиних сучасних стандартів і регламентів постійного зберігання архівних електронних, аудіовізуальних документів і користування ними;

– відсутність унормованої термінології, цілісної системи нормативного і науково-методичного супроводу роботи в архівних установах з цифровими та оцифрованими документами, переважно обмежений і локальний характер її досвіду, наявність проблемних питань, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності, потребою удосконалення компетенції роботи з цифровим контентом, що у підсумку спричиняє незадовільні темпи оцифрування документів НАФ;

– збільшується кількість проблем і ризиків, пов'язаних з інформаційною безпекою, актуалізуються питання захисту архівних інформаційних ресурсів;

– недосконала організацію оперативного удоступнення користувачів до наявних інформаційних ресурсів архівних установ (до електронних та інших баз даних, цифрових копій документів НАФ тощо);

– недостатній контроль з боку держави за станом діловодства та архівно-документаційними потоками і, як наслідок – розрив між архівною справою й діловодством, послаблення нормативно-методичного забезпечення управління документацією, повільне впровадження електронного документообігу;

– невідповідність рівня кадрового забезпечення архівної сфери сучасним завданням інноваційного розвитку архівної справи, низький соціальний статус професії архівіста.

Втім, архівна справа України має потужний багатогранний потенціал для вирішення зазначених проблем, зокрема:

– започатковано формування нормативно-правової бази системного реформування архівної справи шляхом прийняття низки нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у цій сфері на засадах деполітизації, демократизації, загальнодоступності державних архівних установ, постулюють єдність національної архівної спадщини, захист національних інтересів у сфері архівної справи, визначають регламентацію відносин власності на архівні документи, основних архівних процесів щодо формування, збереження і використання документів НАФ, гарантії та механізми доступу до архівних інформаційних ресурсів тощо;

– українськими архівістами накопичено цінний практичний досвід щодо організації, формування, обліку, забезпечення збереженості НАФ, створення умов для фізичного й інтелектуального доступу до архівної інформації;

– активізується роботи щодо запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, компонентів інформатизації та цифровізації у практичну діяльність архівів;

– розвиток і досягнення українського архівознавства як наукової галузі знань і навчальної дисципліни після здобуття Україною незалежності (вектори пріоритетних наукових досліджень, розбудова інфраструктури – науково-дослідні інституції, навчальні заклади, періодичні видання), фаховий аналіз завдань реформування архівної галузі України, її входження у світовий культурний простір, публікації вітчизняних науковців та їх значення для вирішення законодавчих, організаційних питань, науково-методичного супроводу функціонування НАФ);

– видове різноманіття, часові та просторові координати, різні форми передавання інформації (мовні, звукові, графічні, комп’ютерні тощо), змістовний потенціал документів НАФ, що зберігаються у державних архівних установах, зумовлюють широкі можливості щодо пізнання минулого й сьогодення.

Документи НАФ містять цінні інформаційні ресурси для розвитку історичної свідомості, української національної ідентичності, державотворення незалежної України, її поступу в світовому цивілізаційному просторі. Засоби інтелектуального доступу до документів НАФ (довідковий апарат, путівники, покажчики, огляди документів, електронні бази даних, електронні версії реєстрів архівних фондів) розкривають їхній зміст, репрезентують НАФ як багатоаспектну інформаційну систему, в сучасному інформаційному мережевому суспільстві – складову вітчизняних і світових інформаційних ресурсів.

3. Мета, основні завдання, керівні принципи, базові цінності розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу

Мета розвитку архівної справи полягає у всебічному забезпеченні потреб суспільства і держави, реалізації законних прав та інтересів громадян щодо удоступнення і використання ретроспективної документної інформації. *У довгостроковій перспективі рівень доступу до архівних інформаційних ресурсів має адекватно відповідати потребам розвитку в Україні інформаційного суспільства – «суспільства знань».*

Реалізація зазначеної мети досягатиметься шляхом вирішення завдань розвитку архівної справи:

– посилення ролі держави як рівноправного суб'єкта інформаційних відносин у сфері регулювання питань розвитку архівної справи та діловодства;

– формування цілісного нормативно-правового поля регламентації процесів розвитку архівної справи та діловодства у взаємозв'язку з гармонізацією, поступовим впровадженням європейських і міжнародних норм і стандартів у цій сфері;

– модернізація державної політики у сфері архівної справи України на основі вдосконалення правового, організаційно-структурного, фінансового, соціального, кадрового, інформаційного механізмів державного управління нею як цілісною функціональною системою;

– забезпечення реалізації конституційних прав громадян, а також потреб суспільства та держави щодо вільного і якісного доступу до ретроспективної документної інформації;

– переконання суспільства, що архівні установи є однією з базових основ прозорості управління і відповідальності владних структур, акцентування уваги на важливій ролі архівів щодо збереження

документальної спадщини людства, у формуванні національної ідентичності, історичної пам'яті та вихованні історичної культури громадян України;

– здійснення системної інформатизації та цифровізації архівних процесів, пов'язаних із впровадженням новітніх інформаційних технологій в архівну справу, розвитком принципово нових напрямів діяльності архівних установ щодо постійного зберігання архівних аудіовізуальних, електронних, цифрових і оцифрованих документів та користування ними;

– зміцнення матеріально-технічної бази архівних установ;

– забезпечення гарантованого повноцінного розвитку й функціонування НАФ;

– сприяння розвитку наукових досліджень у сфері архівної справи відповідно до європейських стандартів і практик організації наукової діяльності;

– удосконалення системи підготовки кадрів, підвищення кваліфікації архівістів;

– активізація міжнародного архівного співробітництва.

Керівні принципи розвитку архівної справи:

– принцип системності – розуміння архівної справи, як складної цілісної системи з узгодженим функціонуванням і взаємодією її підсистем та елементів;

– принцип законності – розвиток архівної справи має базуватися на чіткому і неухильному виконанні законів та інших нормативно-правових актів, що регламентують її функціонування у державі, суспільні відносини у цій сфері, а також на дотриманні їхньої ієрархії;

– принцип загальнодержавного управління архівною справою, на підставі застосування якого не допускається пріоритет відомчих інтересів над загальнодержавними у цій сфері;

– принцип захисту національних інтересів в архівній справі, пов'язаний із формуванням, зберіганням, використанням національної архівної спадщини – НАФ, і головним чином, полягає у забезпеченні її повноцінного

функціонування, захисту від чинників, що створюють можливості несанкціонованого розповсюдження, крадіжки, втрати, псування, знищення, приховування, підроблення документів НАФ, а також інших загроз і небезпек;

– принцип наступності передбачає збереження і забезпечення спадкоємності національних архівних традицій, творче засвоєння і подальший розвиток інтелектуального доробку української архівістики,

– принцип гарантованості права на інформацію, вільне отримання та поширення інформації, крім обмежень, установлених законом;

– принцип сприяння пріоритетному розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

– принцип уніфікації (стандартизації) інформації, документів і процесів, що дозволяє створити в архівній сфері єдиний інформаційний простір в якому інформація фіксується під час створення документів та опрацьовується безвідносно від можливостей автоматизованого робочого місця архівіста або користувача інформації.

– принцип віддаленого доступу до архівної інформації та її захищеності
– оперативний доступ через мережу Інтернет до архівної інформації, у тому числі до інформації документів НАФ, застосування технологій технічного захисту інформації, що забезпечують незмінність цієї інформації;

– принцип відповідності міжнародним стандартам у сфері архівної справи та інформаційних технологій щодо постійного, тривалого зберігання даних, керування базами даних, електронними документаційними процесами, розроблення моделей інформаційних автоматизованих систем, форматів даних, описування документів, правового забезпечення використання персональних даних, створення відкритих даних і надання доступу до них тощо;

– принцип провідної ролі архівістів – їхня активна участь у визначенні принципів, завдань, перспективних напрямів розбудови архівної справи держави.

Базові цінності розвитку архівної справи:

- державність, національна безпека, верховенство права;
- європейський вибір;
- захист прав та інтересів громадян;
- прозорість і відкритість;
- інтелект, професійність, самовдосконалення.

4. Основні напрями розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу

Реалізація основних положень Програми здійснюватиметься за визначеними у цьому розділі напрямами розвитку архівної справи та заходами.

Формування цілісної, ієрархічно структурованої нормативно-правової бази розвитку архівної справи та діловодства у взаємозв'язку з гармонізацією і поступовим впровадженням міжнародних норм, стандартів у цій сфері:

– розроблення і ухвалення Закону України «Про архівну справу та діловодство», який би закріпив такі ключові положення:

уніфіковані визначення основних понять у сфері архівної справи та діловодства;

засади державного регулювання та управління у сфері архівної справи і діловодства (державна політика у сфері архівної справи та діловодства і суб'єктів її реалізації, встановлення єдиних принципів і стандартів організації архівної справи та діловодства, створення і діяльності архівів, регламентація діловодних процесів і процесів архівного зберігання);

сферу дії закону, яка б поширювалася на юридичних осіб усіх форм власності;

завдання і повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері архівної справи та діловодства, інших центральних органів виконавчої влади, державних архівних установ; завдання і функції служби діловодства;

загальні вимоги до організація діловодства, архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форми власності;

істотне посилення відповідальності керівників підприємств, установ, організацій за збереження службових документів, функціонування системи захисту документаційного фонду від незаконного доступу; умисне псування,

знищення, підроблення, приховування і незаконну передачу службових документів, порушення в організації та здійсненні діловодства, відшкодування шкоди, завданої такими порушеннями;

право власності установ на їх службові документи та документаційні фонди тощо;

– доповнення інших законів України, які стосуються архівної справи та діловодства, шляхом внесення норм, спрямованих на сприяння розвитку архівної сфери, забезпечення доступу й використання документів НАФ (зокрема, Законів України «Про кінематографію», «Про обов’язковий примірник документів»);

– розроблення підзаконних нормативно-правових актів у сфері архівної справи та діловодства, в тому числі спільно з іншими центральними органами виконавчої влади;

– з урахуванням зарубіжного досвіду розроблення й прийняття «Концепції цифровізації архівної справи», що має базуватися на узгоджених концептуальних підходах стосовно змісту цифрових трансформацій в архівній сфері, на взаємозв’язку з розвитком технологічної платформи Цифрової економіки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації»), на єдиній нормативно-правовій базі та відповідати вимогам он-лайн взаємодії з глобальними інформаційними системами;

– за потреби, доопрацювання розробленого УНДІАСД проекту «Концепції інформатизації архівної справи України» та її затвердження;

– моніторинг законодавства, підготовка проектів нормативно-правових актів, спрямованих на його вдосконалення.

Формування оптимальної моделі організації архівної справи

Як свідчить зарубіжний досвід, модель організації архівної справи у певній країні залежить від її адміністративно-територіального устрою, системи державного управління, правових і культурних традицій.

Централізована модель організації архівної справи включає: провідну роль держави в архівній справі, уповноважений державний орган управління архівною справою зі спеціальним статусом, ієрархічну систему адміністративного управління архівною справою, систему єдиних нормативних актів для всієї мережі архівних установ (модель організації архівної справи Азербайджану, Італії, Норвегії, Польщі).

Її практична реалізація у межах архівної справи України передбачає:

– реформування Укрдержархіву в Державний комітет архівів України як центральний орган виконавчої влади, підпорядкований Кабінету Міністрів України, зі спеціальним статусом, своїми територіальними органами, у межах компетенції та відповідальності якого знаходиться весь комплекс питань, пов'язаних із розвитком архівної справи та діловодства в Україні (здійснення державної політики у сфері архівної справи та діловодства, управління архівною справою, координація і контроль діяльності архівних установ України тощо), здійснення ним повноважень через державні центральні та місцеві архівні установи;

– функціонування системи архівних установ, що включає: центральні державні архівні установи; галузеві державні архівні установи (підпорядковані відомствам, до яких належать); державні архіви областей, державний архів міста Києва; державні нотаріальні архіви; архівні установи органів місцевого самоврядування; архівні підрозділи державних наукових установ, музеїв, бібліотек; архівні підрозділи державних органів, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ, організацій; архівні підрозділи об'єднань громадян, релігійних організацій, підприємств, установ, організацій, заснованих на приватній формі власності; архівні установи, засновані фізичними особами та/або юридичними особами приватного права.

Децентралізована модель організації архівної справи передбачає відсутність загальнодержавного уповноваженого органу управління архівною справою, існування автономних підсистем управління архівною справою,

управлінську незалежність архівних установ, наявність регіонального законодавства у сфері архівної справи і, *головним чином, властива країнам з федеративним або конфедеративним державним устроєм* (модель організації архівної справи Австралії, Австрії, Великобританії, Іспанії, Німеччини, США). Тому питання розроблення моделі організації архівної справи України з елементами децентралізації у контексті проведення адміністративної реформи потребує залучення експертного середовища і консультацій з правниками після прийняття Верховною Радою України змін до Конституції України та Закону України «Про адміністративно-територіальний поділ».

Розбудова сучасної архівної системи, яка функціонує та розвивається на основі єдиної правової, організаційної, фінансової, технічної та технологічної ідеології:

– своєчасне розроблення та виконання програмних документів щодо розвитку архівної справи з урахуванням необхідності її планомірного переходу до міжнародних стандартів;

– розроблення довгострокової стратегії розвитку архівної справи та управління діловодством;

– розроблення й впровадження системи національних стандартів України з урахуванням вимог міжнародної стандартизації за актуальними в архівній сфері напрямками діяльності (управління документацією, інформаційні технології, архівні процеси, кваліфікація персоналу, режим збереженості документів тощо);

– підвищення ефективності використання бюджетних коштів і економічного планування:

застосування програмно-цільового підходу до визначення обсягів фінансових і матеріально-технічних ресурсів, необхідних для ефективного функціонування архівної сфери;

приведення штатної чисельності державних архівів відповідно до норм часу і виробітку на основні види робіт, що виконуються у державних

архівних установах, залежно від кількості одиниць зберігання в архіві та кількості виконуваних запитів;

залучення позабюджетних можливостей і джерел фінансування для зміцнення матеріально-технічної бази архівів, вирішення питань збереженості документів НАФ за рахунок надання платних послуг, використання благодійних грантів і грантів на програми/проекти, допомоги меценатів і спонсорів, проектного фандрайзингу;

– забезпечення пріоритетного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій для формування сучасної інформаційної інфраструктури архівних установ;

– удосконалення інфраструктури архівних установ шляхом будівництва нових та/або реконструкції старих будівель, надаючи перевагу новим спорудам, де можуть бути реалізовані сучасні технології зберігання, пошуку та доступу до документів НАФ;

– приведення матеріально-технічної бази державних архівних установ у відповідність до сучасних потреб для забезпечення гарантованої збереженості документів НАФ, посилення контролю за їх наявністю і станом.

Інформатизація архівної справи:

– *впровадження системи електронного документообігу:*

створення і впровадження на базі Укрдержархіву системи електронного документообігу з одночасним підключенням до неї архівних установ, які належать до сфери управління Укрдержархіву;

розроблення технічних вимог і проекту технічного завдання на створення й впровадження відомчої системи електронного документообігу з застосуванням електронного цифрового підпису; впровадження у діяльність Укрдержархіву та архівних установ криптографічних засобів для перевірки електронних цифрових підписів;

– *створення захищеної архівної інформаційної автоматизованої системи та централізованого електронного довідкового апарату, заходи:*

розробити та створити на основі локальних баз даних, які ведуться в архівних установах, єдину відомчу захищену архівну інформаційну систему, призначену для централізованого зберігання всієї архівної інформації про архіви, їхні архівосховища, фонди, джерела формування, описи, справи, документи;

здійснити науково-дослідну роботу щодо визначення структури та змісту баз даних, призначених для описування управлінської та науково-технічної документації, у тому числі у формі електронних документів, а також аудіовізуальних документів та інших документів в електронній формі з метою створення на їх основі інформаційної автоматизованої системи для автоматизації роботи архівних установ України та архівної інформаційно-пошукової системи документів НАФ;

розробити вимоги до єдиного програмного забезпечення відомчої захищеної архівної інформаційної автоматизованої системи;

створити віддалені електронні сховища архівних установ для зберігання архівних електронних справ, інших електронних документів із наданням працівникам цих установ авторизованого доступу до електронних сховищ;

розробити теоретичні й науково-методичні аспекти роботи з цифровими аудіовізуальними документами та документами в електронній формі;

створити загальний електронний науково-довідковий апарат до документів НАФ, які зберігаються в архівних установах України;

запровадити створення централізованого фонду користування документами НАФ із внесенням до нього цифрових та електронних копій цих документів (залежно від форми оригіналу);

– *запровадження архівних електронних послуг:*

визначити у межах чинної нормативно-правової бази механізм оплати за архівні електронні послуги;

ініціювати внесення змін до нормативних документів з метою врахування особливостей користування документами НАФ в цифровій та електронній формах;

– *оцифрування документів НАФ:*

підготувати перспективний поетапний план оцифрування документів НАФ;

забезпечити архівні установи професійним обладнанням і програмним забезпеченням для оцифрування документів;

створити потужні централізовані сховища зберігання даних;

визначити єдині технічні вимоги та розробити методику роботи з оцифрування документів НАФ;

дослідити питання створення електронного реєстру аудіовізуальних документів НАФ, що зберігаються в архівних установах України, з зазначенням їхніх технічних характеристик і надання віддаленого авторизованого доступу до нього архівних установ;

організувати навчання (стажування) працівників щодо оцифрування документів НАФ².

Удосконалення державної політики щодо документного забезпечення управління:

встановлення на загальнодержавному рівні єдиних принципів організації, уніфікації й стандартизації документації ділових і архівних служб, єдиної системи електронного документообігу в державному управлінні, що дозволяє з найменшими витратами оптимізувати і раціоналізувати документообіг.

Розвиток і функціонування НАФ

Формування НАФ на основі якісного відбору документів і оновлення критеріїв їх експертизи цінності

² Концепція інформатизації архівної справи в Україні / Укрдержархів, УНДІАСД ; уклад.: Гаранін О. Я., канд. іст. наук, с.н.с. (наук. керівник), Ковтанюк Т. М. – К., 2017. – 15 с.

Нині на формування НАФ істотно впливають: структурні перетворення в економіці України, що супроводжуються появою нових фондоутворювачів – підприємств, установ, організацій різної форми власності; розвиток інформаційного суспільства і динамічне розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій; зміни у документуванні життєдіяльності українського суспільства (виникнення нових видів документів і носіїв інформації, обсяги концентрації інформації в документах); урізноманітнення інформаційних запитів найширших верств населення, підвищення вимог до параметрів цінності архівних документів, зумовлені зняттям ідеологічних заборон із тематики наукових досліджень, застосуванням новітніх напрямів історичного пізнання.

Зазначені чинники вказують на потребу подальшого удосконалення методики проведення експертизи цінності та відбору різних видів документів на ґрунті впровадження нових методів, критеріїв, підходів, технологій, з урахуванням права власності на документи, їх походження, унікальності, масовості, носія, зокрема:

– при проведенні експертизи цінності документів із кадрових питань (особового складу), враховуючи їхню значущість для підтвердження законних прав та інтересів громадян, наявність серед них значного відсотку соціально-значимих документів і зацікавленість ними науковців з точки зору джерел інформації науково-історичного, соціально-демографічного, генеалогічного, історико-біографічного характеру, передбачити застосовування *загальних критеріїв експертизи цінності*: роль особи (працівника) в конкретній організації (керівні посади), нагороди, премії, наукові звання і ступені, роль організації на конкретній території (функціонально-цільове призначення), в якій працювала ця особа; хронологічний період (час створення документів), значимий для конкретної організації та країни; особливості території, де функціонувала організація, – місце роботи конкретної особи; значущість інформації (відомостей про працівника, організацію); достовірність документа; повторення інформації в

інших документах; вид документа; фізичний, технічний стан носія документів (паперових, електронних); збереженість комплексу документів і *додаткових критеріїв*: працівники – учасники революційних подій, воєн і воєнних конфліктів, ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф, репресовані, реабілітовані; приналежність до творчих професій; стаж роботи (у цілому в установі, найбільш значимі періоди); роль і заслуги особи у громадській та інших сферах діяльності поза організацією; постійна, тимчасова реєстрація особи на конкретній території; повнота документів (формуляр), наявність копій документів (в установі та поза її межами);

– документи з особового складу відносяться до числа масових, однорідних за видами і змістом, створених у достатньо великих обсягах, тому до них доцільним є застосування вибіркового (повидового і групового) приймання;

– посилення контролю за науково-технічним опрацюванням документів НАФ із кадрових питань з метою запобігання втраті документів і прискорення переходу на електронний документообіг;

– для збереження цілісності інформаційного потенціалу документальних комплексів громадських організацій (об'єднань громадян) – асоціацій, товариств, партій, рухів, спілок передбачити у разі відсутності оригіналів, приймання документів без необхідних реквізитів, (наприклад, чернеток), тобто з певним відступом від базових принципів і критеріїв експертизи цінності, але з обов'язковим урахуванням системи оцінок ключових ознак документа – його змісту, походження, виду, авторства, часу створення;

– при проведенні експертизи цінності документів в електронній формі комплексно застосувати як *основні критерії*: походження (функціонально-цільове призначення юридичної особи з урахуванням його особливої ролі або/і типового характеру; значимість інформаційної системи, в якій створено електронні документи, для виконання організацією своїх функцій; час і місце створення електронних документів), зміст (значимість інформації

електронного документа (унікальність/типовість); повторення інформації документа в інформації документів постійного зберігання на інших носіях; вид, різновид електронних документів; справжність документа; зовнішні особливості (характеристика і фізичний стан електронних носіїв), *так і додаткові критерії*: ступінь збереженості документів фонду (на електронних та інших носіях); можливість відтворення та обробки інформації документів без використання оригінального програмного забезпечення; можливість забезпечення їх довготривалого зберігання, конвертування у нові формати та міграції на нові у технологічного відношенні носії;

– застосування можливостей культурологічної експертизи, що базується на культурологічному підході, та передбачає аксіологічне і атрибутивне встановлення зафіксованих у документі фактичних відомостей. Цей вид експертизи, інтегруючи потенціал філософії, історії, культурології, мистецтвознавства, теорії комунікацій, спеціальних історичних дисциплін дозволяє проаналізувати ціннісні аспекти архівних документів в історико-культурному і гуманітарному контекстах, у значенні культурних цінностей, встановити час їх створення і авторство, дослідити їх як результат виробничої й творчої діяльності у взаємодії художньо-естетичних, технологічних чинників, визначити вплив на їх створення сучасних цифрових технологій як творів мистецтва;

– розроблення галузевих переліків документів із зазначенням строків їх зберігання (галузева видово-хронологічна модель надходження документів до НАФ);

– цілеспрямоване виявлення, опрацювання і внесення до НАФ документів зарубіжної архівної україніки;

– з метою якісного формування і примноження НАФ посилити співпрацю з джерелами комплектування НАФ на стадії створення документів, удосконалити зміст науково-методичної допомоги для забезпечення грамотного здійснення ними діловодних і архівних процесів.

Облік документів НАФ

– створення автоматизованої інформаційної системи державного обліку документів НАФ за принципом єдиної інформаційної мережі на основі розроблення єдиного для архівних установ порядку, що регламентує процес перенесення та уніфікацію відомостей з облікової документації у програмні комплекси (наприклад, Центральний фондний каталог в електронній формі) з дотриманням необхідних для функціонування інформаційно-пошукових систем умов формалізації інформації та з урахуванням методів інформаційної евристики.

Забезпечення збереженості документів НАФ

– проектування, будівництво нових споруд з уможливленням реалізації сучасних логістичних технологій зберігання, пошуку, удоступнення документів НАФ та/або реконструкції старих будівель архівів, введення їх в експлуатацію, облаштування згідно з чинними державними будівельними нормами, нормативними актами правового, технічного, економічного характеру, регламентацією містобудівної діяльності, санітарними нормами, визначеними законодавством, і за погодженням із Укрдержархівом, місцевими державними архівними установами, які здійснюють управління архівною справою на відповідній території;

– модернізація матеріально-технічної бази архівних установ на основі їх оснащення сучасною технікою: охоронними сигнальними системами, системами відеоспостереження, автоматизованими системами пожежогасіння і пожежної сигналізації, вентиляції та кондиціонування повітря, стелажним/поличним обладнанням, автоматизованими приладами кліматичного контролю (температурно-вологісного, світлового, санітарно-гігієнічного);

– забезпечення архівних установ сучасним обладнанням для проведення реставраційно-ремонтних робіт;

– забезпечення архівних установ сучасним високотехнологічним обладнанням для приймання і зберігання електронних, аудіовізуальних, цифрових, оцифрованих документів, науково-технічної документації;

– здійснення постійного контролю за наявністю, станом і рухом документів НАФ;

– збільшення обсягів страхового копіювання документів НАФ, оцифрування документів НАФ, що користуються попитом, і найбільш вразливих у фізичному відношенні;

– розроблення перспективної Програми щодо контролю за наявністю, станом і рухом документів НАФ.

Забезпечення доступу до документів НАФ

– надання громадянам і організаціям можливостей локального і віддаленого доступу до документів НАФ у режимі он-лайн, організація виставкової діяльності та експонування довідкового апарату, покажчиків, оглядів документів, електронних версій реєстрів архівних фондів через Інтернет;

– забезпечення планового переводу в цифровий формат архівних документальних комплексів з актуальної тематики;

– розроблення науково-методичного супроводу архівних процесів і технологій, пов'язаних із віднесенням архівних документів до об'єктів права інтелектуальної власності, організацією їх удоступнення й використання в умовах цифровізації архівної справи;

– удосконалення роботи читальних залів архівів шляхом оснащення їх сучасним обладнанням: системами відеоспостереження, копіювальною технікою, комп'ютерами для потреб користувачів, підключення їх до електронних ресурсів державних архівів та всесвітньої мережі Інтернет, а також укомплектування кваліфікованим персоналом для надання консультативної допомоги;

– запровадження моніторингу якості наданих архівними установами користувачам послуг.

Створення ефективної системи наукового і кадрового забезпечення розвитку архівної справи

Формування організаційно-нормативних засад розвитку галузевої науки та підвищення ефективності адміністрування наукових досліджень

– розробити сучасну нормативну базу інноваційного розвитку галузевої науки, що унормовує питання координації та адміністрування наукових досліджень, створення можливостей і умов для залучення іноземних фахівців, мобільності науковців науково-дослідних установ системи Укрдержархіву;

– дослідити кращі європейські практики і стандарти щодо організації наукових досліджень, здійснити їх адаптацію до організації галузевої науки;

– розробити і забезпечити реалізацію перспективного плану наукових досліджень з урахуванням пріоритетних напрямів інноваційного розвитку архівної справи;

– розробити методику оцінювання ефективності наукової діяльності та запровадити систему постійного моніторингу результативності впровадження результатів наукових досліджень у практику роботи архівних установ;

– розробити засади ефективної наукової інноваційної політики на основі підвищення базового фінансування проведення наукових досліджень, підвищення рівня оплати праці наукових працівників до рівня, передбаченого законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;

– залучати позабюджетні кошти за рахунок благодійних грантів і грантів на програми/проекти для фінансування наукових проектів і розробок;

– сприяти інтеграції галузевої науки та галузевої освіти шляхом розроблення й реалізації спільних програм і проектів щодо підготовки навчальних посібників, міждисциплінарних наукових досліджень і прикладних розробок у галузі архівознавства, документознавства, спеціальних історичних дисциплін, магістерських і докторських програм, захисту дисертацій аспірантів, використання у навчальному процесі результатів науково-дослідних робіт, виконаних у наукових і архівних установах галузі;

– сприяти участі науковців галузі в діяльності міжнародних наукових центрів, наукових інституцій і дослідних центрів університетів, (наприклад, Центральний архівний інститут (Istituto centrale per gli archivi) у складі Генеральної дирекції архівів Італії (здійснює наукові дослідження в галузі архівістики); Королівська школа бібліотечних та інформаційних наук при Університеті Копенгагену (дослідницькі програми: пошук інформації, оцифрування культурної спадщини, цифрова грамотність, методологія наукових досліджень), а також в організації та проведенні за актуальними напрямками спільних досліджень, реалізації інноваційних наукових, науково-технічних проектів з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, у міжнародних форумах, виданні наукових праць;

– сприяти формуванню позитивного ставлення з боку архівістів до професії науковця/дослідника.

Посилення кадрового потенціалу архівної справи

– запровадити відкрити, прозору процедуру працевлаштування на вакантні наукові посади у наукових і архівних установах, що базуватиметься на досягненнях і досвіді науковця;

– впроваджувати принципи підбору наукових працівників з урахуванням їх реальної кваліфікації (наявність публікацій, керівництво НДР, виконання адміністративних обов'язків, участь у міжнародній співпраці, мобільність тощо);

– сприяти постійному професійному розвитку, кар'єрному зростанню та систематичному підвищенню професійної кваліфікації науковців галузі шляхом стажування у провідних наукових установах і закладах вищої освіти України, а також за кордоном;

– удосконалити систему атестації кадрів і професійної діагностики співробітників архівних установ;

– активізувати участь працівників архівних установ у міжнародних навчаннях, тренінгах, освітніх програмах, консультаціях, стажуванні та інших подібних заходах;

– створити Галузевий центр професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників архівної сфери як окремої юридичної особи;

– удосконалити систему соціального захисту працівників архівної сфери та стимулювання молоді, яка починає свою кар’єру в архівних установах.

Розвиток міжнародного співробітництва

З метою подальшої інтеграції України до європейського і світового інформаційного та культурного простору:

– розвивати співробітництво з ЮНЕСКО у рамках реалізації міжнародної програми «Пам'ять світу» (Memory of the World Programme), а також з Радою Європи щодо виконання міжнародної програми «Спільна архівна спадщина країн і народів Центральної та Східної Європи»;

– активізувати роботу у справі залучення України до програм МРА, зокрема, у сфері управління архівами та документами («Документування для ефективного управління»), використовувати можливості підтримки, які пропонуються нею державам-членам щодо управління документацією, співпрацювати з регіональними відділеннями МРА – EURBICA, EURASICA, спеціалізованими комісіями у питаннях розвитку архівної справи та діловодства;

– поглибити співпрацю з закордонним українством як один із ключових пріоритетів у міжнародній діяльності, спрямований на проведення заходів із поповнення НАФ документами, що належать до культурної спадщини української нації, та перебувають за кордоном.

5 Шляхи реалізації основних засад Стратегічної програми розвитку архівної справи України

Правове забезпечення реалізації: – удосконалення законодавчої бази з питань розвитку архівної справи та діловодства з урахуванням відповідних європейських і міжнародних принципів, норм, стандартів; – розроблення системи стратегічних і програмних документів на довгостроковий і середньостроковий періоди.

Організаційне забезпечення реалізації:

– раціональний розподіл завдань щодо формування системи управління суб'єктами архівної справи та діловодства;

– удосконалення системи планування в архівній справі, забезпечення раціонального використання наявної матеріально-технічної бази архівних установ.

– запровадження системи моніторингу, аналізу, прогнозування, моделювання та підтримки прийняття рішень у сфері архівної справи та діловодства за єдиними методиками.

Фінансове забезпечення реалізації:

– удосконалення бюджетної політики у сфері архівної справи шляхом раціонального розподілу видатків на розвиток і діяльність архівних установ.

Технологічне забезпечення реалізації:

– забезпечення поглибленої інтеграції науки та архівної практики, проведення раціональної диверсифікації, збереження і розвитку базових архівних технологій.

– забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, які використовуються для потреб архівної справи;

– удосконалення процесів управління системами захисту інформації та безпеки інформаційних ресурсів в архівній справі;

– оснащення архівних установ сучасною технікою та обладнанням.

Наукове, науково-методичне забезпечення реалізації:

– підвищення ефективності наукової та науково-технічної діяльності у сфері архівної справи та діловодства;

– формування повноцінної нормативно-методичної бази;

– вивчення і запровадження кращих практик організації архівної справи шляхом підтримки співпраці, обміну досвідом роботи і науково-методичними розробками між архівними установами, реалізація спільних проектів і програм.

Інформаційне забезпечення реалізації:

– інформування про хід і результати реалізації Програми у засобах масової інформації, мережі Інтернет.

Кадрове забезпечення реалізації

– підвищення рівня фахової підготовки наукових кадрів і архівістів для архівної сфери, створення стабільної системи її кадрового забезпечення;

– удосконалення системи соціального захисту працівників архівної сфери та стимулювання молоді, яка починає свою кар'єру в архівних установах.

6 Загальна модель розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу

1. Розвиток складових архівної сфери

Подальший розвиток архівної справи здійснюватиметься згідно законодавства України, його адаптації до європейських правових норм і стандартів.

Держава гарантує умови для зберігання, примноження і використання НАФ, сприяє досягненню світового рівня в розвитку архівної справи і веденні діловодства.

Верховна Рада України визначатиме стратегічні цілі та основні завдання державної політики у сфері архівної справи та діловодства, складових архівної системи, цілі, пріоритетні напрями її розвитку.

Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування забезпечують реалізацію державної політики у сфері архівної справи та діловодства в межах своєї компетенції.

2. Розвиток системи архівних установ.

Центральні державні архіви забезпечують ефективну реалізацію державної політики у сфері архівної справи та діловодства, зберігають документи НАФ, що мають загальнодержавне значення. Реформування цих архівних установ має здійснюватися у межах єдиних підходів до розвитку архівної справи та потребує здійснення таких заходів:

– приведення національної правової бази і процедурних практик щодо функціонування архівів у відповідність із міжнародними стандартами у сфері архівної справи;

– оптимізації структури архівів і штатної чисельності їх працівників залежно від кількості одиниць зберігання в архіві;

– впровадження сучасних інформаційних технологій в систему управління архівом і забезпечення захисту його інформаційних ресурсів;

- створення захищеної системи електронного документообігу з уніфікованими базами даних;
- технічне переоснащення архівів сучасними засобами зв'язку та комунікацій;
- забезпечення оперативного он-лайн доступу до наявних інформаційних ресурсів архівів;
- формування сучасної системи матеріально-технічного забезпечення архівів, надання їм відповідних приміщень, оснащення технікою та обладнанням;
- розроблення і впровадження нових моделей надання послуг юридичним і фізичним особам у взаємодії з громадянським суспільством, перехід до системи якісних доступних сервісів, орієнтованих на скорочення строків надання послуг;
- удосконалення науково-дослідної та науково-методичної діяльності архівів;
- забезпечення високопрофесійними кадрами архівістів.

Реформування місцевих державних архівних установ має здійснюватися з метою гарантованого виконання покладених на них завдань.

Пріоритетні напрями розвитку місцевих державних архівних установ:

- створення якісно нової системи управління місцевими державними архівними установами на сучасній нормативно-правовій базі;
- забезпечення фінансування місцевих державних архівних установ згідно їх потреб та удосконалення системи їх матеріально-технічного забезпечення;
- оптимізація структури та штатної чисельності місцевих державних архівних установ відповідно до покладених на них завдань;
- удосконалення системи підготовки кадрів, забезпечення поступового переходу до формування місцевих державних архівних установ виключно професіональними кадрами.

У середньостроковій перспективі доцільно:

– інтегрувати місцеві державні архівні установи та державні нотаріальні архіви до сфери управління Укрдержархіву;

– включити архівні відділи райдержадміністрацій як філіали (на правах не юридичних осіб) до складу державних обласних архівів;

– враховуючи суспільний запит на документи трудових архівів, розширити їх систему або створити архів соціально значимих документів.

3. Розвиток системи правового забезпечення

Ключовим напрямом правового забезпечення розвитку архівної справи є адаптація базових законодавчих та інших нормативно-правових актів, концептуальних і програмних документів до сучасних реалій і вимог, зокрема:

– розроблення і впровадження нормативно-правових актів щодо реформування архівної сфери, забезпечення її сталого, інноваційного розвитку з урахуванням пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку України, а також цілей, завдань та пріоритетів державної політики в архівній сфері;

– розроблення і прийняття Закону України «Про архівну справу та діловодство»;

– з урахуванням зарубіжного досвіду розроблення й прийняття «Концепції цифровізації архівної справи», комплексних програмних й прогнозних документів;

– розроблення стратегії розвитку архівної справи, виходячи із цілей, завдань та пріоритетів державної політики у цій сфері.

4. Розвиток системи економічного забезпечення

Основні напрями економічного забезпечення архівної сфери передбачають:

– визначення на державному рівні довгострокових потреб архівних установ в обладнанні, техніці з зазначенням їх номенклатури, обсягів і розбивкою за роками;

– оприлюднення інформаційно-звітних матеріалів про роботу архівних установ, у тому числі на відомчих Інтернет-сайтах.

5. Розвиток системи матеріально-технічного забезпечення

Пріоритетами матеріально-технічного забезпечення архівної сфери доцільно вважати:

– запровадження уніфікованої системи публічних закупівель для архівних установ;

– розроблення і впровадження номенклатури та уніфікованих вимог до обладнання архівних установ;

– оснащення архівних установ сучасною технікою, яка включає: стелажне обладнання, прилади контролю за температурою і вологістю, засоби зберігання тощо;

– створення уніфікованих сучасних засобів захисту інформації та оснащення ними архівні установи.

6. Розвиток системи кадрового забезпечення

Кадрове забезпечення розвитку архівної сфери має включати такі складові:

– організацію підготовки спеціалістів для потреб галузі за державним замовленням і за спорідненими спеціальностями у відповідних профільних навчальних закладах незалежно від їх відомчої приналежності;

– створення сприятливих умов для ефективного функціонування і розвитку науково-дослідних установ, які забезпечують науковий супровід розвитку архівної сфери та визначають науково-технічну стабільність архівної системи;

– посилення вимог до кандидатів на керівні посади в архівних установах на основі впровадження нових критеріїв їх відбору, з наданням переваги тим, хто має наукові ступені та вчені звання у відповідній галузі науки, відповідний стаж роботи в архівних установах;

– укомплектованість архівних установ фаховими кадрами з профільною освітою, удосконалення системи їх підбору, розстановки, професійної підготовки та, за потреби, перепідготовки;

– забезпечення соціальних гарантій працівників архівної сфери, а також дотримання їхніх прав і свобод.

7. Розвиток системи соціального забезпечення

Розвиток системи соціального забезпечення здійснюватиметься шляхом:

– підтримання належного морально-психологічного стану працівників архівних установ;

– формування позитивного іміджу професії архівіста, всебічної підтримки його суспільством;

– удосконалення механізму реалізації соціальних гарантій, пільг працівникам архівних установ;

– підвищення престижу архівної справи і соціального статусу архівістів у суспільстві шляхом проведення виваженої інформаційної політики, удосконалення системи взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Для вирішення цих питань передбачається:

– розроблення та запровадження Стратегії реалізації соціальної політики у сфері архівної справи на довгострокову перспективу;

– удосконалення механізму контролю за станом соціальної сфери з боку державних і громадських інститутів, досягнення необхідного рівня соціальної захищеності архівістів.

Фінансування потреб розвитку архівної справи передбачається здійснювати за рахунок бюджетних коштів у обсягах, розмір яких визначатиметься щороку в законі про Державний бюджет України, та інших джерел, не заборонених законодавством.

8. Роль суспільства у розвитку архівної справи

Створення правових, організаційних і фінансово-матеріальних умов для залучення громадських організацій і громадян до процесу формування та

реалізації державної політики у сфері архівної справи та діловодства, зокрема:

– проведення консультацій з громадськістю, громадських слухань тощо, активізація діяльності консультативно-дорадчих органів при Укрдержархіві;

– здійснення громадської експертизи проектів законів, урядових рішень, концепцій, стратегій і державних програм з питань розвитку архівної справи та діловодства.

Створення умов для ефективного громадського контролю за діяльністю архівних установ шляхом:

– розширення формату і механізму інформування громадськості про їх діяльність та виконання покладених на них завдань;

– посилення відповідальності керівників архівних установ за несвоєчасне реагування на звернення громадських організацій і громадян, повідомлення засобам масової інформації про неналежне виконання ними своїх завдань і факти порушень прав громадян;

– оприлюднення інформаційно-звітних матеріалів про роботу архівних установ, у тому числі на відомчих Інтернет-сайтах.

7 Очікувані результати від реалізації стратегічної програми розвитку архівної справи України

Практична реалізація Програми дозволить:

– досягти принципово нового рівня функціонування архівної сфери на основі науково-обґрунтованої державної політики, спрямованої на стійкий інноваційний розвиток архівної справи;

– сформувати цілісну архівну систему як головний елемент системи забезпечення національних інтересів у сфері архівної справи та ефективний інструмент для своєчасного і гарантованого задоволення потреб громадян, суспільства і держави в цілому у ретроспективній документній інформації;

– створити засади для вдосконалення фінансово-економічного забезпечення архівних установ;

– істотно підвищити суспільний статус архівної справи як сфери життєдіяльності суспільства, що охоплює наукові, організаційні, правові, технологічні, економічні та інші питання діяльності юридичних і фізичних осіб, пов'язані із нагромадженням, обліком, зберіганням архівних документів та використанням відомостей, що в них містяться;

– забезпечити гарантовані умови зберігання, примноження та використання національної архівної спадщини України – НАФ;

– розвинути інформаційну взаємодію та інтегрувати архівну інформаційну систему України у світовий інформаційний простір.

8. Схема моніторингу впровадження та оцінювання індикаторів результативності Стратегічної програми розвитку архівної справи

Для забезпечення відкритого і загальнодоступного моніторингу практичної реалізації цілей, завдань і заходів Програми необхідно:

- розробити та впровадити статистичну звітність, забезпечити формування масиву доступних структурованих статистичних даних;

- забезпечити координацію моніторингу впровадження і проведення оцінки результативності Програми;

- щорічно проводити аналіз виконання завдань з точки зору досягнення цілей Програми, планових показників, хід використання фінансових асигнувань і у разі необхідності надавати пропозиції й доповнення щодо корегування її подальшої реалізації;

- регулярно інформувати архівну спільноту про хід виконання Програми, виконання поточних показників.

Виконання Програми має бути обов'язково гармонізованим із довгостроковими пріоритетами соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку України, Стратегією і Національним планом дій зі сталого розвитку держави.